

Nr 463.

Av herr **Mosesson m. fl.**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 70, angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling.

I Kungl. Maj:ts proposition nr 70 angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling lämnas bland annat en redogörelse för nuvarande förhållanden och utvecklingstendenser inom skolväsendets område. Däri erinras om den rad av skolreformer, som vidtagits de senaste decennierna. Folkskolan har i långt större grad än tidigare blivit bottenkola för den fortsatta såväl teoretiska som praktiska undervisningen, varigenom bland annat studiemöjligheterna för landsbygdens ungdom avsevärt främjats. Den sociala omvårdnaden om skolungdomen har förbättrats, den fysiska fostran har förstärkts, och skolornas arbetsmetoder ha alltmera anpassats efter den pedagogiska och psykologiska forskningens resultat.

De senast genomförda skolreformerna ha haft mera partiell karaktär. Tiden synes nu vara inne för en mera genomgripande skolreform, vilket också föreslagits av såväl 1940 års skolutredning som 1946 års skolkommision, på vars utredningar och betänkanden den föreliggande propositionen i huvudsak bygger. Som i propositionen anföres ha yrkanden om en planering på mera lång sikt framställts långt före vår tid. Redan inom den s. k. »snillekommittén», som framlade sitt betänkande i december 1828, pläderade C. A. Agardh för ett sådant företag. På folkundervisningens område innebar stadgan av den 18 juni 1842 ett sådant idéprogram, vars förverkligande kom att sträcka sig över årtionden. Den nu föreliggande skolreformen omfattar praktiskt taget hela vårt undervisningsväsende, och dess genomförande måste med hänsyn härtill, liksom till ekonomiska och samhällseliga förhållanden i övrigt, förutsättas taga lång tid och endast kunna förverkligas i etapper. Den föreslagna reformen karakteriseras som en fortlöpande skolreform, och som en oundgänglig förutsättning för dess förverkligande anges en högst omfattande försöksverksamhet över hela fältet. Denna uppläggning är onekligen sakligt motiverad. Erinras må dock, att härigenom uppstå långt större svårigheter att bedöma reformens reella innebörd än vad som varit fallet vid ställningstagandet till tidigare, partiella skolreformer, vilka konkret kunnat utformas även i detaljer. De antydda förhållandena måste i hög grad påverka motionsledes framförda synpunkter, önskemål och förslag, vilket vi inledningsvis velat förutskicka i vår framställning.

Den ekonomiska och tekniska utvecklingen har på ett storartat sätt förbättrat de materiella betingelserna för vårt lands inbyggare. Därjämte har samhället genom en alltmer ökad social omvårdnad bidragit att skapa ökad

medborgerlig trygghet. Utbildnings- och uppfostringsfrågorna tränga sig nu alltmera fram i förgrunden, och vi ha att draga de nödvändiga konsekvenserna därav. I kampen för utbildningsväsendets demokratisering har den svenska liberalismen alltid haft sin givna plats. I sin handbok i svensk kyrkohistoria yttrar Hjalmar Holmqvist på tal om den pedagogiska liberalismen: »En av de viktigaste händelserna i vårt lands historia var, när den demokratiska skolpolitiken under Geijers och Agardhs medverkan segrade genom folkundervisningens nyorganisation 1842.» Denna värdesättning innebär knappast några överord, och i våra dagar torde det inte finnas många, som skulle vilja och kunna jäva detta omdöme. Folkpartiet är i dag — liksom dess föregångare tidigare — beredvilligt att göra sin insats för en effektivisering av vårt undervisningsväsende i enlighet med de allmänna demokratiska principer, partiet önskar se förverkligade. Ej minst gäller det att skapa ökade utbildningsmöjligheter för landsbygdens ungdom i syfte att nå ökad likställdhet mellan landsbygd och tätorter på detta område.

Undervisningens och utbildningens fostrande betydelse har i våra dagar trängt i förgrunden som kanske aldrig förr. Dess uppgift måste vara att harmoniskt utveckla ungdomens anlag ej blott intellektuellt utan även fysiskt och moraliskt, liksom skolans hela verksamhet bör ställas i karaktärsutvecklingens och samhällets tjänst. I den föreliggande propositionen ha här anförda, grundläggande principer fått anslutning, och med utgångspunkt från desamma vilja vi i det följande framföra några synpunkter och förslag.

Skolpliktstidens längd.

Med utgångspunkt från önskvärdheten att möjliggöra en vidare utveckling av den allmänt medborgerliga skolbildningen, från strävanden att skänka det uppväxande släktet en bättre start i livet samt från det oavvisliga kravet att bereda landsbygdens ungdom möjligheter till en skolbildning likvärdig med den som städernas ungdom erhåller giva vi i princip vår anslutning till nioårig skolplikt. Vi ställa oss således i princip på den nioåriga skolpliktens linje men vilja dock icke underlåta att framhålla, att möjligheter måste kunna beredas till individuell befrielse i särskilda förekommande fall. Vad departementschefen i detta stycke framhåller vilja vi understryka.

Den praktiska utbildningen.

Med särskild tillfredsställelse hälsa vi den allmänna utbyggnad av den praktiska yrkesutbildningen, som den reformerade skolan avser att ge. I strävandena att åstadkomma största möjliga likvärdighet mellan praktiskt och teoretiskt arbete anse vi en sådan reform vara av den största betydelse. Det torde i detta sammanhang kunna erinras om de förslag, som motions-

ledes väckts från vårt parti vid tidigare riksdagar om den praktiska yrkesutbildningens stärkande.

Utbyggnaden av den praktiska yrkesutbildningen anse vi vara en central del av den föreslagna skolreformen, på vars lyckosamma genomförande företagets framgång i väsentlig grad kommer att bero. Ett misslyckande i denna del skulle innebära, att det betydelsefulla reformarbete, som här skall igångsättas, vore i en kardinalpunkt förfelat. Det torde vara till fyllest att erinra om att det är huvudparten av den framtida skolans elever, som komma att omfattas av denna utbildningsgren, eller ca 70 000 elever i varje årsklass, av vilka ca 13 000 skulle kunna placeras i yrkesskolorna med deras nuvarande kapacitet. Desto angelägnare måste det då vara, att denna del av förslaget blir föremål för särskilt ingående överbäganden, innan principbeslut fattas och noga prövas under den försöksverksamhet, som därpå avses följa.

Innan vi redovisa de särskilda synpunkter vi önska anlägga på denna del av förslaget, vilja vi i korthet framhålla följande.

Den framtidens skola, varom Sveriges riksdag nu går att fatta beslut, har redan funnit en fast terminologisk förankring under benämningen »enhetsskola». Trots den redogörelse, som lämnas i propositionen, torde man inte kunna fastslå, att detta begrepp där blivit klart och entydigt bestämt. Det är inte vår avsikt att här söka formulera någon definition. Vi anse icke heller en sådan i och för sig nödvändig. Vi önska endast framhålla, att benämningen enhetsskola såsom sådan icke bör hindra en differentierad, flerspaltad undervisning inom en allmännare ram.

Skolkommissionen har föreslagit en i stort sett enhetlig undervisning fram till och med åttonde klassen. Den egentliga yrkesutbildningen avses inträda först året därpå. I likhet med vad ett flertal remissinstanser anfört vilja vi understryka önskvärdheten av att yrkesutbildningen insättes ett år tidigare, d. v. s. från och med klass 8. Vi kunna i detta sammanhang instämma i det yttrande över skolkommissionens betänkande, som avgivits av Sveriges överläraresförbund och där det enligt skolöverstyrelsens sammanfattning heter: »Förbundet hänvisar till försök med yrkesundervisning i åttonde klassen, som för närvarande pågå i några distrikt. Den har där visat sig mycket värdefull: tidigare hade särskilt gossarna föga intresse för skolan, vilket tog sig uttryck i 'en påfallande nonchalans jämte i många fall i ett icke önskvärt uppförande'. Yrkesundervisningen har haft till följd, att 'gossarnas intresse för skolarbetet har skjutit ny fart och deras uppförande har undergått en påtaglig förbättring'. — — — En godtagbar lösning av de mindre studieintresserades skolproblem har åstadkommit 'först i och med att den praktiska sysselsättningen visat sig ha en påtaglig mening, d. v. s. visat sig vara verklig yrkesundervisning'». Även skolöverstyrelsen har i sitt remissyttrande föreslagit egentlig yrkesutbildning från och med åttonde året.

Yrkesutbildningen bör enligt vår mening så långt möjligt förläggas till

särskilda yrkesskolor. Samarbete med yrkesutbildningen inom näringslivets olika grenar: jordbruk, industri, handel, hantverk m. m. måste ävenledes eftersträvas. I detta sammanhang vilja vi slutligen betona, att den allmänt medborgerliga undervisningen icke får eftersättas genom ett sådant arrangemang. Denna undervisning bör således förstärkas i de särskilda yrkesskolorna i jämförelse med vad nu är fallet.

Det ligger i öppen dag, att den yrkesutbildande undervisningen inom enhetsskolan reser ett jätteproblem om tillgång på och utbildning av behövlig lärarpersonal. Vi förutsätta att utskottet ägnar denna aspekt av frågan ingående uppmärksamhet.

Vad vidare den av skolkommissionen föreslagna s. k. allmänpraktiska utbildningen angår, är det svårt att utifrån den utformning den erhållit i skolkommissionens betänkande bedöma dess ändamålsenlighet. Vad departementschefen i denna del anför, ger ej heller tillräcklig vägledning. Vi hemställa, att utskottet ägnar denna fråga ingående uppmärksamhet.

Ett annat delspörsmål under den framtida yrkesutbildningens problemkomplex, som vi önska fästa uppmärksamheten vid, är de praktiska mellanskolornas ställning i enhetsskolesystemet. Med anledning av den något styvmoderliga behandling dessa skolor rönt under utredningsarbetet och även i departementschefens anförande, även om detta andas större välvilja, vilja vi kraftigt understryka denna skolforms betydelse. Den relativt kraftiga tillväxten av elevantalet under den jämförelsevis korta tid — 16 år — dessa skolor existerat — ca 7 600 elever innevarande läsår — torde tala för denna vår uppfattning. Att skolformen rönt livlig uppskattning från näringslivets sida torde framgå av den i propositionen redovisade enquête, som skolutredningen lät företaga.

Enligt vår mening behöver tillkomsten av en s. k. enhetsskola icke föranleda, att de praktiska mellanskolornas organisatoriska ställning förändras. Med en tidigare insatt differentiering, vilket av skäl, som vi skola nedan återkomma till, bör övervägas, synas svårigheter att tillfredsställande lösa detta problem ej behöva uppkomma.

Differentieringsproblemet.

Skolkommissionen föreslår i stort sett ett sammanhållande av klasserna till och med åttonde året. Först vid nionde året inträder en differentiering medelst linjedelning. Kommissionens förslag i detta stycke bygger på dess hävdande av den s. k. arbetsskolans metoder med individualisering och gruppundervisning.

Skolkommissionens förslag i denna del har mött stark kritik under remissbehandlingen. Det kan vara skäl att erinra om att enligt i propositionen lämnad redovisning ha av de 147 lärarkollegier, som yttrat sig över förslaget,

endast 3 tillstyrkt detsamma i denna del. Departementschefen erinrar om den framförda kritiken men menar, att det vore en förhastad slutsats att på grundval härav avföra skolkommissionens idéer ur diskussionen såsom ogenomförbara. Departementschefen menar, att den bristande förståelsen på lärarhåll betingas av att nödvändig teknisk materiel hittills saknats för utövandet av de mera moderna metoderna. »Det kan väl hända, att skolkommissionen underskattat de praktiska svårigheterna, men å andra sidan är det icke uteslutet, att bland lärarna andra meningsriktningar komma att framträda, sedan de metodiska förutsättningarna ha utarbetats i detalj och de nya hjälpmedlen allmännare ha prövats vid undervisningen», framhåller han sålunda. Departementschefen menar för sin del, att man inte kan komma längre utredningsvägen i denna diskussion, utan anför, att frågans avgörande måste träffas med hänsyn till erfarenheterna av de praktiska försök, som skola anställas.

Enligt vår mening är den under remissbehandlingen framkomna kritiken mot skolkommissionens förslag i här berörda del sakligt grundad. En så långt driven individualisering som den kommissionen ifrågasätter synes komma att medföra svåra undervisningstekniska olägenheter och ställa mycket hårda krav på lärarna. Vi kunna i detta sammanhang hänvisa till det av professor Siegvold avgivna yttrandet.

Därest man vill upprätthålla nuvarande kunskapsstandard och effektivt tillgodose elevernas skiftande begåvning och yrkesintressen synes det icke bliva möjligt att ända upp i realskolestadiet sammanhålla så heterogent sammansatta klasser som skolkommissionens förslag innebär. Vi frukta även, att dessa klasser till följd av den breda begåvningsvariationen skola bliva alltför tungarbetade. Det departementschefen anför om lämpligheten att försök »anställas i klasser av olika storlek, så att det kan fastställas, i vad mån individualiserande metoder kunna ifrågakomma även i de tungnavigerade klasserna med en lärjungebesättning i närheten av det nu tillåtna maximum», synes innebära en alltför optimistisk tankegång. En tidigare insatt linjedelning synes oss ur dessa synpunkter bli ofrånkomlig.

En sådan tidigare insatt linjedelning behöver icke på något sätt förhindra att individualiserande metoder och gruppundervisning komma till mera utbredd användning än vad nu är förhållandet. Den s. k. arbetspedagogiken med dess möjligheter till större hänsynstagande till den enskilde eleven och hans speciella anlag och arbetstempo kan ha otvivelaktigt påtagliga fördelar i jämförelse med den hävdvunna klassbundna undervisningen. Vi rekommendera därför, att sådan undervisning blir föremål för praktiska prov i den framtida försöksverksamheten.

En första förutsättning för att den individualiserande undervisningen skall kunna bedrivas med framgång synes oss vara, att en väsentlig minskning av klassernas storlek kommer till stånd. Denna synpunkt har även under-

strukits i remissvaren. Departementschefen vill emellertid här avvakta erfarenheterna från den blivande försöksverksamheten. Att det med hänsyn till ansvällningen av elevantalet, bristen på lärarpersonal och det allmänna ekonomiska läget inte är möjligt att den närmaste framtiden genomföra en önskvärd nedskärning av klassernas storlek, står oss klart. Men vi vilja understryka nödvändigheten av att så fort bättre balans mellan antalet lärare och elever kan förväntas inträda en minskning av klassernas storlek successivt genomföres. Denna målsättning måste stå klar vid bedömning av den framtida lärarutbildningens omfattning.

Centraliseringen inom enhetsskolan.

Skolkommissionen har föreslagit centralisering av undervisningen på enhetsskolans högstadium, klasserna 7—9, samt dessutom uttalat önskvärdheten av att undervisningen i klasserna 5 och 6 centraliseras »i så stor utsträckning som förhållandena göra det lämpligt». Den vägledande synpunkten för skolkommissionen här synes ha varit, att en tillfredsställande undervisning i engelska annars icke skulle kunna åstadkommas. Departementschefen intar enligt vår mening med rätta i denna fråga en annan hållning och anser, att man här bör gå fram med varsamhet.

Vad gäller centraliseringen av klasserna 7—9 vilja vi inledningsvis konstatera, att denna av praktiska skäl måste anses ofrånkomlig. Detta spörsmål har under utredningen och remissbehandlingen inte heller varit föremål för delade meningar. Däremot kan det med skäl ifrågasättas, huruvida det är lämpligt att driva centraliseringen längre. Det alldeles övervägande flertalet av de remissinstanser, som yttrat sig över denna fråga, ha bestämt tagit avstånd från skolkommissionens uttalande om önskvärdheten att centralisera undervisningen även i klasserna 5 och 6. De synpunkter, som exempelvis framföres av folkskoleinspektören i göteborgstraktens inspektionsområde, äro värda synnerligt beaktande. En beskärning av de nuvarande bygdeskolorna till att omfatta endast 4 klasser skulle medföra allvarliga olägenheter ur undervisningssynpunkt. Risk skulle uppstå, att man tvingades övergå till en lägre skolform med sämre undervisningsmöjligheter. Enligt vår mening bör det vara en naturlig målsättning, att landsbygdens ungdom erhåller förmånen av en så god undervisningsform som möjligt, även i de lägre klasserna. När ovan refererade folkskoleinspektör framhåller, att »vinsten för barnen på landsbygden av att under 5:e och 6:e skolåren erhålla undervisning i skola av A-form skulle kunna spolieras av i det hela sämre betingelser för skolarbetet under de fyra första skolåren», kunna vi instämma med honom. Man bör vidare vid ställningstagandet i detta spörsmål taga hänsyn till de olägenheter för barnens hälsa och välbefinnande, som en längre driven centralisering skulle medföra. Systemet med skolskjutsar har nämligen bestämda

avigsidor, och även om detta system många gånger är en ofrånkomlig utväg, så får det dock inte drivas längre än nödvändigt. Dess omfattning bör därför alltid bedömas utifrån det begränsade syfte det är avsett att tjäna och avvägas mot dess ovan antydda nackdelar. Därtill kommer det uppenbara behovet att såvitt möjligt bevara och stärka de s. k. bygdeskolorna. Landsbygdens befolkning har i detta avseende ett legitimt intresse, som bör tillgodoses.

De synpunkter på centraliseringsproblemet, som vi här anfört, utmynna i ett deciderat ställningstagande för centraliseringens begränsning till enhetskolans tre högsta klasser.

Eftersom centraliseringsfrågan genom skolkommissionens uppläggning fått ett visst samband med problemet om tillgång på lärare, som kunna undervisa i engelska på mellanskolestadiet, och då vidare enligt vår mening denna undervisning i stor utsträckning bör kunna handhas av folkskollärarna (de blivande mellanskollärarna), vilja vi här peka på en möjlig utväg att komma till rätta med detta problem.

Med hänsyn till de ökade krav, som komma att ställas på lärarna, finna vi det angeläget, att samhället mer än hittills på olika sätt underlättar och stimulerar lärarnas fortsatta utbildning. Den situation, som skolan just nu står inför, att lärare, som utbildats för ett visst stadium, i stigande omfattning måste anlitas för undervisning på högre stadium, gör, att dylika åtgärder äro synnerligen nödvändiga.

Bland åtgärder, som här kunna komma i fråga, vilja vi nämna fortbildningskurser av olika slag, som anordnas genom statens försorg och utan extra kostnader för deltagarna. En rimlig och viktig åtgärd vore också, att samhället stimulerade till vidareutbildning genom att även åt lärarkategorier, som hittills icke åtnjutit B-avdrag för meriterande studier till skolans gagn, medgiva denna lättnad under en begränsad tid. I främsta rummet åsyftas i detta sammanhang ordinarie och extra ordinarie folkskollärare, som vid akademiska läroanstalter vilja förvärva betyg i engelska eller i andra ämnen och ämnesgrupper, som förekomma på mellanskolans och realskolans stadier.

Vad departementschefen anför i frågan om kristendomsundervisningen inom enhetsskolan kunna vi i allt väsentligt ansluta oss till. Vi anse, att religionsundervisningen bör stå på kristen grund. Beträffande kristendomsundervisningen i övrigt vilja vi särskilt understryka önskvärdheten av att utrymme beredes för barnen att bevista konfirmationsundervisningen och att de uttalanden om hänsyn härtill, som departementschefen gör, även skola gälla sådan motsvarande undervisning, som anordnas av frikyrklig församling.

Reformens kostnader.

Det måste konstateras, att denna mycket betydelsefulla sida av frågekomplexet blivit knapphändigt behandlad i propositionen. Att på grundval

av det material, som där redovisas, bilda sig en mera realistisk uppfattning om kostnaderna är omöjligt. Vi hemställa därför, att utskottet måtte infordra fylligare material att läggas till grund för ärendets prövning.

Den knapphändiga behandlingen har drabbat såväl frågan om engångskostnaderna för reformens genomförande som frågan om de årliga kostnaderna. I den av byråchefen Per Åsbrink uppgjorda kalkylen uppskattas sålunda engångskostnaderna till 477 milj. kronor, medan skolöverstyrelsen beräknar samma kostnader till 600 milj. kronor. I propositionen angives å s. 94 även beloppet 550 milj. kronor, dock utan klart angivande av beräkningsgrunderna. I fråga om de årliga kostnaderna angives en av skolkommissionen framräknad siffra om 250 milj. kronor. Denna synes emellertid ange den årliga *merkostnaden* utöver en till 100 milj. kronor beräknad automatisk utgiftsstegring, som inträder till följd av en ökad tillströmning till läroverken. Härtill komma ökade kostnader för kommunerna, vilka i propositionen beräknas till 70 milj. kronor per år.

Av den ovan angivna årliga merkostnaden om 250 milj. kronor kommer hälften på utgifter för studiestöd åt eleverna i enhetsskolans två högsta klasser.

I fråga om utformningen av detta studiestöd har av skolkommissionen väckts problemet, huruvida stödet skall utgå såsom behovsprövat stipendium eller obligatoriskt till alla i form av förhöjt barnbidrag. Den avvägning, varom här är fråga, torde med fördel kunna anstå till en senare tidpunkt för att då avgöras efter måttet av landets tillgängliga resurser. Att studiestöd till eleverna i 8:e och 9:e klasserna bör utgå redan under försökstiden synes vara nödvändigt. Härvid måste man taga hänsyn till den statliga stipendiegivning, som redan förekommer vid de högre skolorna. Denna sida av problemet angives redan vara föremål för departementschefens uppmärksamhet. Vi nöja oss därför med att instämma i hans uttalande om en förnyad avvägning av stipendiegivningen för olika utbildningsändamål.

Vi ha ovan motiverat vår principiella anslutning till en nioårig enhetsskola. Vi erinra om huvudmotiven: stärkt allmän medborgerlig bildning, utvidgad yrkesutbildning, likvärdighet i utbildningsmöjligheter mellan landsbygd och tätorter. Såsom redan ovan anförts, betrakta vi yrkesutbildningen såsom mycket angelägen. Vi erinra i detta sammanhang om den mycket kraftiga expansion som det högre skolväsendet undergått i Sverige under senare tid. Under tiden 1931—1948 har exempelvis lärjungeantalet i första klassen av de högre skolorna ökat från 17 000 till 28 000 eller med omkring 64 %. Den årliga övergången till skolor med teoretisk undervisning är stadd i stadig tillväxt. Under samma period som ovan steg denna övergång från 12,9 % av åldersklasserna till 30,9 %. I vissa delar av landet, särskilt storstäderna, är denna andel betydligt högre. Även om denna utveckling är att hälsa med

tillfredsställelse måste å andra sidan landets behov av praktiskt utbildad arbetskraft effektivt tillgodoses.

Målsättningen för skolreformen står således klar. För att förverkliga denna målsättning bör ett principbeslut om dess genomförande fattas. Principbeslutet är ägnat att uppdraga en allmän riktlinje, efter vilken det successiva genomförandet av reformen skall ske med anpassning till de personella och ekonomiska resurser vårt samhälle kan förväntas besitta. Realism i betraktelsesättet såväl inför de ekonomiska fakta i vidaste mening som vid frågorna om undervisningsmetoderna och skolans organisation anse vi som given förutsättning för detta stora reformprojekts förverkligande.

Med hänvisning till det ovan anförda få vi hemställa,

att riksdagen vid prövningen av Kungl. Maj:ts proposition nr 70 måtte beakta ovan anförda synpunkter.

Stockholm den 4 mars 1950.

Gust. Mosesson.

Bertil Ohlin.

O. E. Sandberg.

Wald. Svensson.

Per A. Johnsson
i Kastanjegården.

Bertil von Friesen.

O. Malmberg,
Skövde.
